

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-551-561

УДК 349.3

Г. А. ТРУНОВА,
кандидат юридичних наук, доцент*
ORCID: 0000-0002-1829-2561

СПЕЦІАЛЬНІ ПЕНСІЇ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена комплексному дослідженню питання спеціального пенсійного забезпечення в контексті євроінтеграції. Визначено конституційні засади спеціальних пенсій в Україні. Досліджено практику держав – членів Європейського Союзу у сфері реформування спеціального пенсійного забезпечення. Наведено позиції Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України у контексті зміни правового регулювання у сфері соціального забезпечення. Зроблено окремі висновки щодо забезпечення унормування спеціального пенсійного забезпечення в Україні на засадах соціальної справедливості на шляху до європейської інтеграції.

Ключові слова: пенсія, соціальна справедливість, євроінтеграція, Конституційний Суд України, професійний ризик, соціальні партнери, принцип пропорційності.

Trunova Halyna. Special pensions in Ukraine: challenges and prospects in the context of European integration

The article is devoted to a comprehensive study of the issue of special pension provision in the context of European integration. It defines the constitutional foundations of special pension provision in Ukraine. The practice of the European Union member states in the field of reforming special pension schemes is considered. The positions of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine are presented in the context of changes in the legal regulation of social security. Conclusions are drawn regarding the need to regulate special pension provision in Ukraine on the principles of social justice on the path of European integration.

Keywords: pension, social justice, European integration, Constitutional Court of Ukraine, occupational risk, social partners, principle of proportionality.

Вступ. Питання реформування спеціального пенсійного забезпечення становить довгострокову структурну проблему, що загрожує фінансовій стійкості та стабільності пенсійної системи України.

Зазвичай висновки Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо законопроектів у сфері спеціального пенсійного забезпечення

* *Trunova Halyna*, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent

резюмують, що положення відповідних проєктів законів є такими, що регулюються національним законодавством країн – членів Європейського Союзу та не підпадають під дію міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

Водночас адаптація законодавства України до *acquis* ЄС передбачає необхідність функціонування адекватної та стабільної пенсійної системи, що побудована на засадах справедливості, солідарності та рівності. Основна мета пенсійного забезпечення – захистити пенсіонерів від бідності та соціальної ізоляції, гарантувати їм гідний рівень життя та економічну незалежність після виходу на пенсію. У зв'язку з цим питання реформування законодавства у сфері спеціального пенсійного забезпечення є невід'ємною складовою євроінтеграційного шляху України у напрямі побудови справедливої, адекватної та стійкої системи соціального захисту.

Огляд літератури. Питання спеціального пенсійного забезпечення перебуває у фокусі пильної уваги вітчизняних науковців у сфері права соціального забезпечення, а саме: І. Л. Бомбергер, В. В. Жернакова, Л. Ю. Малого, А. В. Скоробагатька, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, М. М. Шумила, О. М. Ярошенка та ін. Проблема правового регулювання спеціальних пенсій постає в академічних дослідженнях у світлі забезпечення як принципу соціальної справедливості, так і принципу єдності й диференціації. Водночас обрана тематика публікації не втрачає своєї актуальності в умовах соціально-економічних змін та євроінтеграції.

Постановка проблеми дослідження. Натепер понад 60 % українських пенсіонерів отримують пенсійні виплати менше 5 тис. грн¹. Тобто більше половини пенсіонерів України не забезпечені фактичним прожитковим мінімумом, а отже, позбавлені права, гарантованого ст. 46 Конституції України. Водночас, за даними з відкритих джерел, середній розмір довічного утримання судді становить 99 737 грн, а пенсія прокурора – 21 940 грн.

Система спеціального пенсійного забезпечення не відповідає правовим рамкам, закладеним у Основному Законі, адже функціонує поза принципом справедливості, солідарності та рівності. Фінансування ж лівової частини спеціального пенсійного забезпечення здійснюється за рахунок державного бюджету України – коштів платників податків. Натепер у суспільстві немає підтримки щодо подальшого існування спеціального пенсійного забезпечення. Так, Федерація профспілок України, яка налічує близько 3 млн членів, неодноразово ухвалювала відповідні акти, висловлюючи свою позицію щодо необхідності впровадження справедливої пенсійної реформи із скасуванням надвисоких пенсій та щомісячного довічного грошового утримання. Зазначене свідчить про нагальну потребу реформування законодавства у сфері спеціального пенсійного забезпечення та затребуваність відповідних наукових розвідок.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні проблем правового регулювання спеціальних пенсій в Україні, аналізі вітчизняних і зарубіжних

наукових джерел, вивченні правозастосовної практики та формуванні окремих пропозицій у питанні удосконалення законодавства у сфері спеціального пенсійного забезпечення. **Зазначена мета** конкретизується такими завданнями: розглянути конституційні засади функціонування спеціальних пенсій в Україні; проаналізувати досвід країн – членів ЄС у питанні унормування спеціального пенсійного забезпечення; сформулювати висновки та пропозиції у контексті досліджуваного питання.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2011 року, більшість спеціальних пенсійних схем були скасовані та інтегровані в солідарну систему пенсійного страхування України, обмежено максимальний розмір пенсій та уніфіковано порядок перерахунку пенсій. Водночас у зв'язку з численними рішеннями Конституційного Суду України та окремими рішеннями національних судів були відновлені привілейовані пенсійні права як окремих категорій пенсіонерів, так і окремих пенсіонерів.

У контексті спеціальних пенсій йдеться про пенсії, передбачені спеціальними законами окремих категорій громадян у зв'язку з професійними ризиками, напруженістю праці, ризиками, спричиненими державно-політичними подіями, а також техногенними та екологічними катастрофами. Нестрахова частина пенсії фінансується з державного бюджету. Основною або декількома перевагами порівняно з пенсіями з солідарної пенсійної системи можуть бути: пільгові вимоги щодо стажу; вищі пенсійні виплати, зокрема, більш вигідні коефіцієнти та формули у визначенні розміру пенсії; сприятливіші правила перерахунку пенсії; умови дострокового виходу на пенсію та інше.

При реформуванні спеціального пенсійного забезпечення необхідно враховувати правові рамки права на соціальний захист, гарантовані Основним Законом. Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

До того ж відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Конституційний Суд України у Рішеннях від 6 липня 1999 року № 8-рп/99 та від 17.03.2004 року № 7-рп/2004 прирівняв до громадян, які мають право на додатковий соціальний захист згідно із частиною п'ятою статті 17

Конституції України, й інші категорії, включно з громадянами: «які перебувають на службі в міліції, прокуратурі, податковій міліції, Управлінні державної охорони України, державної пожежної охорони, Державного департаменту України з питань виконання покарань тощо»². Частка «тощо» демонструє можливість розширення цього переліку і свідчить про його невичерпність. Натомість положеннями ч. 5 ст. 17 Конституції України не передбачено додаткового соціального захисту для визначених Судом додаткових категорій громадян, а йдеться виключно про осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Конституційна гарантія додаткового соціального захисту для військовослужбовців забезпечує формування компенсаційних механізмів за ризик професійного середовища, адже військовослужбовці несуть найбільші ризики для здоров'я та життя під час проходження служби.

Відповідно до доктрини природного права та категорії правової держави ст. 3 Конституції України закріплює принцип пріоритету прав особи та принцип відповідальності держави перед людиною. Згідно із ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Статтею 50 Конституції України передбачено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

У Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 Конституційний Суд України зауважив, що «скасування пільг, компенсацій та гарантій не відповідає конституційному обов'язку держави, передбаченому у ст. 16 Основного Закону України, щодо осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, тому пільги, компенсації та гарантії є такими, що захищені Конституцією України від негативних наслідків для цієї категорії осіб при внесенні змін до законодавства України» (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини). Покладення Конституцією України на державу обов'язку захищати осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вказує на особливий статус таких осіб у контексті їх соціального захисту та охорони здоров'я, а відтак – обумовлює посилений їх соціальний захист³.

Відзначимо, що саме категорію соціального ризику покладено в основу юридичного механізму соціального захисту громадян. Диференціація правового регулювання у сфері права соціального забезпечення окремої категорії громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, зумовлена особливим характером наслідків реалізації нетрадиційних як для національного законодавства, так і для міжнародно-правових стандартів соціальних ризиків, зокрема, які виникли внаслідок техногенних та екологічних катастроф, зумовивши статус осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та обумовили встановлення для них додаткового соціального

захисту, оскільки такі особи зазнали особливих фізичних, моральних та матеріальних втрат.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що ст. 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає позитивні зобов'язання держави-члена в таких сферах, як, зокрема, охорона здоров'я [рішення у справі *Calvelli and Ciglio v. Italy* від 17 січня 2002 року (заява № 32967/96); у справі *Vo v. France* від 8 липня 2004 року (заява № 53924/00)] та «небезпечна діяльність», у тому числі техногенні або екологічні катастрофи [рішення у справі *Budayeva and Others v. Russia* від 20 березня 2008 року (заяви № 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 та 15343/02); у справі *Kolyadenko and Others v. Russia* від 28 лютого 2012 року (заяви № 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 та 35673/05); у справі *Brincat and Others v. Malta* від 24 липня 2014 року (заяви № 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 та 62338/11)]. Міжнародні зобов'язання держави в таких сферах вимагають від національних органів влади обов'язку запровадити та вжити всіх розумних і доречних заходів (*reasonable and appropriate measures*) для гарантування прав людини, їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації в кожному конкретному випадку³.

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018, приписи ст. 3 Конституції України, згідно з якими держава відповідає перед людиною за свою діяльність (частина друга), зобов'язують державу обґрунтовувати зміну законодавчого регулювання, зокрема, у питаннях обсягу пільг, компенсацій та гарантій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи⁴.

Отже, конституційно-правові рамки права на соціальний захист у контексті пенсійного забезпечення включають ст. 46 Основного Закону України, якою визначені загальні положення щодо права на соціальний захист. Окрім цього, у ч. 5 ст. 17 Конституції України йдеться про додатковий соціальний захист для громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Статтями ж 16 і 50 закріплено соціальне зобов'язання держави щодо відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

У квітні 2020 року Європейська Комісія опублікувала дослідження, підготовлене Генеральним директором економічних і фінансових питань, за тематикою спеціальних пенсій у ЄС⁵. Натеper у ЄС спостерігається тенденція щодо скасування такого преференційного режиму. Близько 80 % станом на 2020 рік країн ЄС реформували свої спеціальні пенсійні системи. Реформи мають на меті або повне скасування деяких схем (19 випадків), або скорочення існуючого пільгового режиму. Тенденції національних реформ вказують на те, що країни ЄС скорочують спеціальні пенсії, намагаючись підвищити стійкість своїх пенсійних систем. Докази, що вказують на це, охоплюють поступове об'єднання спеціальних схем під загальний режим і тенденцію до

вирівнювання преференційного режиму з новою реальністю довшої очікуваної тривалості життя.

У деяких країнах точаться жваві дискусії щодо того, чи все ще виправдані спеціальні пенсії. Одна з точок зору полягає в тому, що міра, до якої державний сектор повинен фінансувати такі пенсії, є окремим рішенням, яке залежить від того, наскільки дане суспільство погоджується підтримувати певні соціальні чи професійні групи. І навпаки, є також кілька аргументів на користь поступового скасування спеціальних пенсій. Наприклад, більшість цих схем було запроваджено давно з причин, які зараз застаріли, що ускладнює їх виправдання. Крім того, технічний прогрес значно полегшив умови, які раніше вважалися складними. Подібним чином розвиток суспільства привів до ширшого охоплення соціальним забезпеченням, що означає, що деякі категорії, наприклад державні службовці, більше не потребують «особливого» статусу. Інший аргумент полягає в тому, що спеціальні пенсії можуть поставити під загрозу рівні умови для пенсіонерів (соціальна справедливість) і простоту адміністрування пенсій (адміністративна ефективність). Спеціальні пенсії також переважно покладаються на державні фінанси. Зрештою, вони можуть бути неефективним способом досягнення основних цілей пенсійної політики, а саме страхування від втрати трудового доходу та/або уникнення бідності.

Важливо, що більшість країн ЄС уже поступово відмовляються від спеціальних схем, інтегруючи їх у загальну систему. В ЄС нещодавні спеціальні пенсійні реформи стосуються переважно сил безпеки та оборони та державних службовців, тоді як категорія важких умов праці реформована менше. Політичні міркування щодо того, як розглядати спеціальні пенсії, непрості, і кожен тип схеми слід розглядати окремо. Спеціальні пенсії, які сприймаються як джерело несправедливості, наприклад пенсії, які не пов'язані чітко з професійними ризиками чи вразливим особливим статусом, є основними кандидатами на скасування. До них належать спеціальні пенсії для державних службовців усіх гілок влади, які здаються особливо невиправданими, а також спеціальні пенсії для працівників державних компаній або нетипових груп, зокрема прокурорів та суддів.

За згадуваним вище дослідженням, ризики професійного середовища є визначальними критеріями для збереження спеціального пенсійного забезпечення. Йдеться про роботу з підвищеним ризиком, яка може призвести до професійних захворювань, інвалідності та навіть смерті. Це праця у складних умовах або ж професії, де фізичний стан вирішальним чином впливає на виконання трудових обов'язків, наприклад військовослужбовці, цивільна авіація, служба з надзвичайних ситуацій. Спеціальні пенсії можна вважати виправданими для цих категорій через фізично напружений характер роботи та необхідність порівняно раннього виходу на пенсію у зв'язку з фізичними навантаженнями. Визначення надзвичайних ризиків професійного середовища повинно бути науково обґрунтованим висновком науково-дослідного інституту медицини праці.

У зазначеному дослідженні щодо спеціальних пенсій у ЄС також акцентовану увагу на тому, що, з одного боку, певні спеціальні категорії пенсій здаються виправданими, наприклад ті, що пов'язані з професійними ризиками, які можуть зашкодити здоров'ю та безпеці працівників. Сюди входять люди, які працюють у важких умовах, і професії, для яких фізичний стан має вирішальне значення для виконання обов'язків, як-от сили безпеки та оборони, цивільна авіація та ін. Однак компенсація для цих категорій працівників може набувати форми вищої заробітної плати та/або ставок внесків роботодавців, а не пенсій, оскільки ці фактори автоматично приведуть до вищих пенсійних виплат⁵.

У контексті успішності законодавчих змін спеціального пенсійного забезпечення повинно йтися передусім про незворотність здійснених реформ, останнє вимагає від законодавчого органу нашої держави докладного обґрунтування необхідності відповідних змін та дотримання усіх тонкощів правотворчого процесу.

Адаптивність систем соціального забезпечення є однією з ключових визначальних ознак щодо законодавства у сфері соціального захисту. Законодавець не тільки має право змінювати законодавство у сфері соціального захисту, він зобов'язаний це робити з огляду на нові виклики війни, соціально-економічні зміни та суспільні мегатренди на засадах солідарності, справедливості та рівності.

Європейський суд з прав людини в своєму рішенні *Великода проти України* від 3 червня 2014 року зазначив, що законодавчі норми можуть змінюватися, передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства.

ЄСПЛ неодноразово вказував, що ст. 1 Протоколу № 1 не гарантує права на отримання пенсії або соціальної допомоги в певному розмірі (*К'яртан Асмундсон проти Ісландії*).

Стаття 1 Протоколу № 1 вимагає, щоб будь-яке втручання було достатньо пропорційним меті, якої прагнуть досягти. Інакше кажучи, слід відшукати «справедливий баланс» між вимогами загального суспільного інтересу та вимогами захисту фундаментальних прав індивіда. Висновок про встановлення необхідного балансу зроблений не буде, якщо особа чи особи, яких це стосується, будуть змушені нести індивідуальний та надмірний тягар.

Розглядаючи питання про те, чи спричинило це втручання надмірний індивідуальний тягар, Суд враховує конкретну ситуацію, в якій виникла ця проблема, а саме зв'язок із системою соціального забезпечення, оскільки такі системи є вираженням солідарності суспільства зі своїми вразливими членами. Окрім цього, Суд особливо зважає на такі чинники, які, виходячи з аналізу своєї практики в справах, що стосуються зменшення, зупинення або

припинення виплати пенсій у системі соціального забезпечення, можуть вважатися важливими, а саме міру втрати допомоги, наявність елементу вибору, і масштаби втрати засобів існування.

Міру, до якої рівень життя особи або засоби її існування зазнали впливу внаслідок припинення, зменшення розміру або зупинення виплати пенсії, є важливим чинником у оцінці Судом пропорційності таких заходів. Отже, факт покладання надмірного індивідуального тягара був установлений у тих справах, в яких, серед іншого, скасування або припинення пенсійних виплат дорівнювало повній втраті заявником його єдиного джерела доходу, а також у тих справах, де пенсійні виплати, що були зупинені, становили значну частину щомісячного доходу заявників, які працювали лише неповний робочий день. Тож Суд постановив, що справедливий баланс у ряді справ був знайдений, адже, зокрема, оскаржуване обмеження розміру пенсій не позбавляло заявників цілком засобів існування, бо заявники належали до тих, хто отримував у країні найвищу пенсію за вислугу років⁶.

До того ж визначальним і навіть «зразковим» у питаннях реформування спеціального пенсійного забезпечення є Рішення Конституційного Суду України 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 (щодо гарантій соціального захисту державних службовців). Згідно із цим Рішенням «зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості і є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів власне сутність змісту права на соціальний захист» (абзац восьмий підпункту 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012); «позитивний обов'язок держави ... полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її фундаментальних прав і свобод» (абзац п'ятий підпункту 2.1 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 24 квітня 2018 р. № 3-рп/2018).

У вищезазначеному Рішенні Конституційний Суд України зауважив, що аналіз статей 46, 75, 85, п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України, юридичних позицій Конституційного Суду України є підставою для засновку про те, що Верховна Рада України має конституційне повноваження ухвалювати закони, що визначають та змінюють нормативне регулювання пенсійного забезпечення. Реалізуючи це конституційне повноваження, Верховна Рада України має узгоджувати приписи законів, які вона ухвалює, із приписами Конституції України⁷.

Отже, питання зміни розміру пенсії, пропорційності обмеження або ж порядку її перерахунку базується на «вимогах соціальної справедливості», слід відшукати «справедливий баланс» між вимогами загального суспільного інтересу та вимогами захисту фундаментальних прав індивіда, враховуючи

фактичну ситуацію у сфері пенсійного забезпечення в Україні та фінансові можливості держави.

Висновки. Отже, зважаючи на вищевикладене, можна зробити такі висновки. Євроінтеграційний шлях України неможливий без реформування спеціальних пенсій та обмеження преференційного режиму в пенсійному забезпеченні, який нівелює ідею соціальної солідарності та справедливості, підриває довіру суспільства до соціального захисту. Необхідно реформувати систему спеціального пенсійного забезпечення, включаючи зменшення / скасування спеціальних, пільгових пенсій та довічного утримання з урахуванням практики держав ЄС та розвитку їх пенсійних систем. Близько 80 % (станом на 2020 р.) країн ЄС реформували свої спеціальні пенсійні системи. Реформи передбачали або повне скасування деяких схем, або скорочення існуючого пільгового режиму, з метою підвищення стійкості пенсійних систем. Реформи здійснювалися щодо поступового об'єднання спеціальних схем під загальний режим і з тенденцією до вирівнювання преференційного режиму з новою реальністю довшої очікуваної тривалості життя.

При впровадженні законодавчих змін у сфері спеціального пенсійного забезпечення необхідним є розуміння незворотності здійснених реформ, що вимагає детального обґрунтування необхідності відповідних змін та дотримання усіх тонкощів правотворчого процесу. У рамках підготовки реформи необхідно з'ясувати підстави запровадження відповідного виду спеціального пенсійного забезпечення – ризики професійного середовища та встановити їх актуальність. Визначити можливі шляхи компенсації окремих ризиків підвищеними гарантіями щодо заробітної плати або/та іншими видами соціального страхування. Залучити соціальних партнерів до соціального діалогу щодо реформування (скорочення / скасування) спеціального пенсійного забезпечення та запровадження професійного пенсійного страхування.

1. Звіт Про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2025/05/Zvit_2024.pdf; Фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах листопада 2024. URL: <https://pon.org.ua/novyny/11632-faktychnyi-rozmir-prozhytkovogo-minimumu-u-cinakh-lystopada-2024.html>. 2. Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2004 № 7-п/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-04#Text> 3. Рішення Конституційного Суду України від 07.04.2021 № 1-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> 4. Рішення Конституційного Суду України від 17.07.2018 № 6-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-18#Text> 5. Per Eckefeldt & Anda Pățărău, «Special Pensions in the EU», European Economy – Discussion Papers 125, Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission. Brussels, 2020. 52 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2020-04/dp125_en.pdf 6. Стандарти Ради Європи та практика Конституційного і Верховного судів України щодо обмеження соціального забезпечення. URL: <https://rm.coe.int/soft-c-uk-1-/1680a33520>; Рішення Європейського суду з прав людини щодо легітимних очікувань у контексті обмеження соціальних виплат. Рада Європи. 2024. URL:

judgments-on-social-benefits-ukr-/1680afb1f4 7. Рішення Конституційного Суду України від 23.12.2022 № 3-р/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>

References

1. Zvit Pro robotu ta vykonannya biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2024 rotsi. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2025/05/Zvit_2024.pdf; Faktychnyi rozmiar prozhytkovoho minimumu u tsinakh lystopada 2024. URL: <https://pon.org.ua/novyny/11632-faktychnyi-rozmiar-prozhytkovogo-minimumu-u-cinakh-lystopada-2024.html.2> (in Ukr.).
2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 17 bereznia 2004 roku № 7-rp/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-04#Text> (in Ukr.).
3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 07.04.2021 № 1-r(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> (in Ukr.).
4. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 17 lypnia 2018 roku № 6-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-18#Text> (in Ukr.).
5. Per Eckefeldt & Anda Pătărău, «Special Pensions in the EU», European Economy – Discussion Papers 125, Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission. Brussels, 2020. 52 r. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2020-04/dp125_en.pdf
6. Standarty Rady Yevropy ta praktyka Konstytutsiinoho i Verkhovnoho sudiv Ukrainy shchodo obmezhenia sotsialnoho zabezpechennia. URL: <https://rm.coe.int/soft-c-uk-1-/1680a33520>; Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny shchodo lehitymnykh ochikuvan v konteksti obmezhenia sotsialnykh vyplat. Rada Yevropy. 2024. URL: <https://rm.coe.int/ecthr-judgments-on-social-benefits-ukr-/1680afb1f4>
7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23.12.2022 № 3-r/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text> (in Ukr.).

Trunova Halyna. Special pensions in Ukraine: challenges and prospects in the context of European integration

Introduction. *The issue of reforming special pension provision is a long-term structural problem that threatens the financial sustainability and stability of the pension system of Ukraine. Reforming legislation in the field of special pension provision is an integral part of Ukraine's European integration path towards building a fair, adequate and sustainable social protection system.*

The aim of the article consists of a comprehensive study of the problems of legal regulation of special pensions in Ukraine, analysis of domestic and foreign scientific sources, study of law enforcement practice and formulation of individual proposals on the issue of improving legislation in the field of special pension provision.

Results. *The constitutional principles of special pensions in Ukraine are determined. The practice of the European Union member states in the field of reforming special pension provision is studied. The positions of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine in the context of changing legal regulations in the field of social security are presented. It is noted that the issue of changing the size of the pension, the proportionality of the restriction or the procedure for its recalculation is based on the "requirements of social justice", it is necessary to find a "fair balance" between the requirements of the general public interest and the requirements of protecting the fundamental rights of the individual, taking into account the actual situation in the field of pension provision in Ukraine and the financial capabilities of the state.*

Conclusions. *Ukraine's European integration path is impossible without reforming special pensions and limiting the preferential regime in pension provision, which*

undermines the idea of social solidarity and justice, undermines public trust in social protection. It is necessary to reform the system of special pension provision, including reducing/canceling special, preferential pensions and life support, taking into account the practice of EU countries and the development of their pension systems.

Keywords: *pension, social justice, European integration, Constitutional Court of Ukraine, occupational risk, social partners, principle of proportionality.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.12.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026